

*Ласько І. М.,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри соціального права**Львівського національного університету імені Івана Франка**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8303-7161>*

ОБСЯГ ТА ПРОПОРЦІЙНІСТЬ РОЗУМНОГО ПРИСТОСУВАННЯ В ОСВІТНІХ ПОСЛУГАХ ДЛЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню поняття та змісту розумного пристосування в освітніх послугах для осіб з особливими освітніми потребами в Україні. Обґрунтовано, що розумне пристосування є категорією, яка обумовлює реальну реалізацію права на освіту особами з інвалідністю, оскільки одночасно є складовою принципу заборони дискримінації і конструкцією, що визначає обсяг надання освітніх послуг конкретній особі. Показано, що відповідно до ст. 2 Конвенції про права осіб з інвалідністю відмова в розумному пристосуванні визнається формою дискримінації, а подібний підхід раніше застосовувався у праві Європейського Союзу щодо працевлаштування осіб з інвалідністю. Проаналізовано нормативне закріплення цієї категорії в законодавстві України, яка має загальний характер у Законі України «Про освіту», деталізується в підзаконних актах, що регулюють інклюзивне навчання, та зміст якої визначається у Законі України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». Проаналізовано вітчизняну судову практику, яка підтверджує, що українські суди встановлюють лише факт надання пристосування, не досліджуючи відповідність його обсягу дійсним потребам дитини. Встановлено, що з 1 січня 2026 року індивідуалізований тест пропорційності тягаря вже діє в українському праві у сфері працевлаштування осіб з інвалідністю відповідно до статті 17-1 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» та Постанови Кабінету Міністрів України № 1673. Однак аналогічного регулювання в освіті не має. З'ясовано роль індивідуальної програми розвитку як юридичного інструмента, що конкретизує абстрактний обов'язок пристосування у вигляді визначеного переліку освітніх послуг, котрі потрібні конкретній дитині. На основі аналізу практики Європейського суду з прав людини, зокрема справ *Çam v. Turkey*, *Enver Şahin v. Turkey*, *G.L. v. Italy*, *T.H. v. Bulgaria* та *Guberina v. Croatia*, а також Загальних коментарів № 4 і № 6 Комітету ООН з прав осіб з інвалідністю, доведено, що обсяг і зміст розумного пристосування залежать від конкретних обставин кожної справи, а їх оцінка потребує індивідуалізованого підходу. Сформульовано пропозицію щодо поширення на сферу освіти індивідуалізованого тесту пропорційності тягаря забезпеченості в залежності від потреб дитини.

Ключові слова: право на освіту, освітні послуги, обсяг освітніх послуг, розумне пристосування, заборона дискримінації, особи з особливими освітніми потребами, пропорційність тягаря, законодавство в сфері освіти.

Постановка проблеми. Право на освіту особи з особливими освітніми потребами не вичерпується формальним доступом до навчального закладу. Реальна можливість здобувати освіту

нарівні з іншими залежить від того, чи отримає дитина розумне пристосування в обсязі, що відповідає її індивідуальним потребам. Відтак питання про те, яким має бути цей обсяг і за якими критеріями оцінювати його достатність, не є суто теоретичними. Від відповіді на них залежить, чи право на освіту для конкретної дитини буде реальним, чи залишиться декларативним.

Положення ст. 53 Конституції України гарантують право на освіту [1], а ч. 1, 2, 4 та 6 ст. 21 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» поширюють це право на осіб з інвалідністю нарівні з іншими громадянами, у тому числі через забезпечення розумного пристосування [2]. Саме поняття розумного пристосування у вітчизняній юридичній науці досліджене мало. Ба більше, критерії, за якими можна було б оцінити обсяг і достатність наданого пристосування, не отримали дотепер належного наукового дослідження.

Ця прогалина має важливе практичне значення. Коли обсяг пристосування, котре потрібне конкретній дитині, не має юридично визначеного критерію оцінки, то право на освіту залишається формальним навіть при забезпеченні доступу до закладу освіти. Дитина та її законні представники в такому разі не мають юридичного інструменту, яким можна було б довести, що надане пристосування виявилось недостатнім. Відтак, ефективний захист цього права також є неможливим.

Право на освіту особи з інвалідністю нерозривно пов'язане із заборонаю дискримінації. Відмова в розумному пристосуванні визнається формою дискримінації, а не самостійними педагогічним чи організаційними питаннями. З огляду на це, питання обсягу й достатності пристосування виходить за межі суто освітньої політики. Тут потрібні насамперед правові критерії, а не лише педагогічні та організаційні.

У цій статті йдеться про розкриття поняття розумного пристосування як юридичної категорії. Зокрема його зв'язок із принципом заборони дискримінації та важливість критеріїв, за якими можна оцінювати обсяг і пропорційність цього пристосування для практичної реалізації права на освіту особами з особливими освітніми потребами.

Стан дослідження. Юридичний аналіз освітнього права представлений у працях Б. І. Андрусишина [3], Р. Г. Валєєва [4], О. М. Іваній [5] та І. В. Магдаліної [6], але ці праці мають загальнотеоретичний або описовий характер і не розкривають розумне пристосування як самостійну юридичну категорію. Найґрунтовніше цю категорію розкриває праця Ірини Федорович [7], хоча вона має здебільшого прикладний характер. Новели Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

забезпечення права осіб з інвалідністю на працю» [8] у сфері працевлаштування детально дослідили Е. В. Тітко та К. О. Мусяєнко [9], однак виключно в межах трудових правовідносин. Дослідження, яке поєднало б розумне пристосування як умову реалізації права на освіту, складову принципу недискримінації і конструкцію, що визначає обсяг освітніх послуг, у вітчизняній науковій літературі відсутнє, що й зумовлює новизну статті.

Метою статті є з'ясування поняття розумного пристосування як юридичної категорії, від якої залежить реальна реалізація права на освіту особами з особливими освітніми потребами. А також встановлення його зв'язку з принципом заборони дискримінації та його ролі при визначенні обсягу надання освітніх послуг. Крім того, стаття обґрунтовує значення індивідуалізованого тесту пропорційності тягара, виробленого практикою Європейського суду з прав людини, при реалізації права на освіту.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про освіту» визначає розумне пристосування як запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами конституційного права на освіту нарівні з іншими особами [10]. Визначення називає мету запровадження такого пристосування і прив'язує його до конституційного права на освіту, тож на перший погляд видається вичерпним. Однак, легко помітити, що саме законодавець залишив поза його межами. Формулювання «необхідні модифікації і адаптації» не супроводжується жодним переліком і навіть орієнтовним окресленням того, які заходи воно охоплює. Тому залишається відкритим питання, чи йдеться про архітектурне облаштування приміщення, про зміну методики викладання, про залучення додаткового фахівця, чи про все це одночасно. Норма дає лише загальне визначення правового явища, не деталізуючи ні його змісту, ні порядку реалізації, ні критерії, за яким можна оцінити достатність такого пристосування.

Індивідуальна програма розвитку особи з особливими освітніми потребами розкриває, що ця категорія насправді означає для реалізації права на освіту. Така програма є документом, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб і послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків [10]. Саме вона перетворює абстрактну категорію розумного пристосування на конкретний, персоналізований перелік освітніх послуг, без якого реалізація права на освіту для конкретної дитини стає неможливою або суттєво складною. Отже, розумне пристосування, є не допоміжним чи факультативним елементом освітнього процесу, а умовою, від виконання якої залежить здійснення права на освіту особою з особливими освітніми потребами.

Варто звернути увагу й на те, що закон «Про освіту» не визначає порядку реалізації права на освіту з використанням розумного пристосування. Цю прогалину частково заповнюють підзаконні нормативно-правові акти у сфері освіти. До прикладу, Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 року № 957 [11], не вживає термін розумне пристосування буквально, але покладає на заклад освіти конкретні організаційні обов'язки. Пункт 16 цього Порядку, встановлює, що в разі утворення інклюзивного класу до штатного розпису закладу освіти вводиться посада асистента вчителя. Нова редакція Порядку, затверджена Постановою

Кабінету Міністрів України від 5 лютого 2026 року № 129 [12] і чинна з 1 серпня 2026 року, прямо покладає на заклад освіти обов'язок створити комплексні умови для навчання учнів з особливими освітніми потребами, включно з безперешкодним доступом до приміщень і території закладу та забезпеченням допоміжними засобами навчання. Важливо, що ця редакція позбавляє заклад освіти дискреції відмовити у створенні інклюзивного класу за наявності заяви батьків і висновку інклюзивно-ресурсного центру. Таким чином організація інклюзивного навчання поступово перетворюється на прямий юридичний обов'язок закладів освіти.

Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» також деталізує обов'язок пристосування. Зокрема, положення ч. 1, 2, 4 та 6 ст. 21 цього закону встановлюють, що держава гарантує особам з інвалідністю здобуття освіти на рівні, який відповідає їхнім здібностям, а навчальні заклади надають освітні послуги особам з інвалідністю нарівні з іншими громадянами, зокрема шляхом забезпечення розумного пристосування [2].

У сфері працевлаштування законодавець підійшов до регулювання цього самого обов'язку зовсім інакше. Зокрема, Кабінет Міністрів України розпорядженням від 14 квітня 2021 року № 366-р схвалив Національну стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [13], а Постановою від 22 серпня 2023 року № 893 визначено порядок компенсації витрат на облаштування робочих місць для осіб з інвалідністю [14].

Як слушно зазначає О. М. Рим, стаття 17-1 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [2], прийнята на розвиток статті 27 Конвенції про права осіб з інвалідністю [15] та ч. 2 ст. 15 Європейської соціальної хартії (переглянутої) [16] і чинна з 1 січня 2026 року, прямо покладає на роботодавця обов'язок здійснювати заходи розумного пристосування за рахунок власних коштів, коштів державного фонду соціального захисту осіб з інвалідністю або інших джерел, не заборонених законодавством. Постановою Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2025 року № 1673 [17] пішла ще далі і затвердила принципи, критерії і межі розумного пристосування та універсального дизайну, визначивши, зокрема, непропорційний або невиправданий тягар як значні витрати фінансових або інших ресурсів, яких може зазнати роботодавець, якщо їх залучення для нього складне або надміру затратне [18, с. 42–44].

Це перший в українському праві приклад індивідуалізованого тесту непропорційного тягара на підзаконному рівні, і стосується він виключно сфери працевлаштування. У сфері освіти такого тесту, який дозволяв би оцінити, чи є конкретний обсяг пристосування для конкретного закладу пропорційним, законодавство не передбачає, хоча обов'язок розумного пристосування в освіті має ту саму юридичну природу і той самий міжнародно-правовий генезис.

Право на освіту особи з інвалідністю не можна розглядати окремо від принципу заборони дискримінації, адже саме цей принцип визначає юридичний зміст обов'язку розумного пристосування. Стаття 2 Конвенції про права осіб з інвалідністю прямо встановлює, що дискримінація за ознакою інвалідності охоплює всі її форми, зокрема відмову в розумному пристосуванні [15]. Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю деталізував критерії розумності такого пристосування в Загальному коментарі № 6 щодо рівності та недискримінації, прийнятому

в 2018 році [19]. Невиконання цього обов'язку міжнародне право кваліфікує як дискримінаційну дію або бездіяльність, а не як окреме порушення організаційного характеру.

Сам Закон України «Про освіту» пов'язує інклюзивне навчання з принципом недискримінації, про що йдеться в тексті. Пункт 12 ч. 1 ст. 1 цього Закону визначає інклюзивне навчання як систему освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини та ефективного залучення й включення до освітнього процесу всіх його учасників. Категорія розумного пристосування, отже, не ізолюваний освітній інститут, а похідна від заборони дискримінації, реалізована через систему освітніх послуг [10].

Подібний підхід сформувався в міжнародному праві задовго до набуття чинності Конвенцією про права осіб з інвалідністю. На рівні права Європейського Союзу термін розумне пристосування з'явився лише в 2000 році з прийняттям Директиви Ради 2000/78/ЄС. Стаття 5 якої закріплює загальні рамки рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності і покладає на роботодавців обов'язок забезпечувати розумне пристосування для осіб з інвалідністю, якщо такі заходи не покладають на роботодавця непропорційного тягаря [20]. Розумне пристосування, таким чином, виникло і розвивалося саме як інструмент права у сфері захисту від дискримінації, спрямований на усунення нерівності, а не як особлива категорія соціального захисту.

Юридичне значення розумного пристосування для реалізації права на освіту полягає в тому, що воно перетворює формальну рівність можливостей на реальне, практичне здійснення права на освіту для особи з інвалідністю. Відмову в такому пристосуванні, як і надання його в обсязі, недостатньому для фактичної реалізації права на освіту, потрібно кваліфікувати як дискримінаційну дію, що тягне за собою правові наслідки, притаманні порушенню заборони дискримінації, а не лише наслідки організаційного характеру.

Обсяг освітньої послуги для особи з особливими освітніми потребами визначається не абстрактно, а конкретно, через індивідуальну програму розвитку, яка закріплює перелік психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг, потрібних певній дитині. Ці послуги фінансуються за рахунок субвенції на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, передбаченої статтею 103-3 Бюджетного кодексу України [21] та Порядком і умовами надання цієї субвенції, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2017 року № 88 [22]. З субвенції оплачується праця залучених фахівців і придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку, причому на такі засоби можна витратити не більш як тридцять п'ять відсотків загального обсягу видатків на кожну дитину, незалежно від її фактичної індивідуальної потреби.

Обсяг послуг, які дитина фактично отримує, залежить не лише від змісту індивідуальної програми розвитку, а й від бюджетного розподілу ресурсу, здійснюваного за формулою, яка враховує кількість осіб з особливими освітніми потребами та рекомендований їм рівень підтримки в межах регіону. Чи достатній цей обсяг для конкретної дитини з урахуванням її індивідуальних потреб, закон не врегульовує і не пропонує для цього окремого юридичного механізму, а питання просто розчиняється в загальному бюджетно-статистичному розподілі, визначеному наперед.

Опитування фахівців з інклюзії, проведене в межах Міжнародного форуму «(не)Все про інклюзію» у квітні 2026 року,

засвідчило, що лише 35,9 % опитаних системно застосовують принцип розумного пристосування у своїй роботі, а серед головних перешкод учасники назвали недостатнє фінансування і відсутність чітких юридичних механізмів визначення його меж [23, с. 4424–4426].

Наявність цієї прогалини підтверджує і вітчизняна судова практика. У справі № 607/11311/16-ц, яку 5 березня 2018 року розглянув Тернопільський міськрайонний суд Тернопільської області, батьки дітей з інвалідністю оскаржили відрахування дітей зі школи, здійснене на підставі висновку психолого-медико-педагогічної консультації, що рекомендував дітям реабілітацію, а не навчання. Суд встановив, що сама по собі така рекомендація не звільняла заклад освіти від обов'язку забезпечити дітям доступ до освітніх послуг. Підставою для висновку про протиправність дій закладу освіти послужила ст. 21 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», а не положення Закону України «Про освіту» [24].

Протилежний за результатом, але подібний за змістом висновок міститься в рішенні Солом'янського районного суду міста Києва від 21 листопада 2019 року у справі № 760/13404/17. Суд встановив, що школа фактично організувала дітям індивідуальне навчання вдома, призначивши відповідальних учителів і затвердивши розклад занять, а відмова спеціалізованої школи в зарахуванні дітей пояснювалася пропущеним строком конкурсного відбору, а не інвалідністю дітей. У цій справі суд фактично визнав обсяг наданого дітям пристосування достатнім, однак дійшов цього висновку в межах доведення відсутності вини, необхідної для виникнення деліктного зобов'язання [25].

Обидва рішення поєднує одна закономірність. Суд у кожній справі встановлював лише факт надання пристосування і розглядав цей факт як доказ відсутності протиправної поведінки закладу освіти, тоді як питання про відповідність його обсягу дійсним потребам дитини не досліджується.

Практика Європейського суду з прав людини виробила тут усталений підхід, оцінюючи обов'язок розумного пристосування як складову недискримінаційної гарантії за ст. 14 Конвенції у поєднанні зі ст. 2 Протоколу № 1 до неї. Визначальна риса цієї практики полягає в тому, що обсяг і зміст розумного пристосування не є фіксованою, наперед визначеною величиною, а залежать від конкретних обставин кожної справи, а саме індивідуальних потреб особи, ресурсів конкретного закладу, практичної здійсненості запропонованих заходів і того, чи взагалі заклад намагався ці обставини оцінити. Тест пропорційності тягаря тому є не правилом із наперед заданим змістом, а стандартом, який застосовується по-різному в кожному конкретному випадку.

У справі *Çam v. Turkey*, розглянутій у 2016 році, Суд визнав порушенням відмову музичної академії зарахувати незрячу абітурієнтку, яка успішно склала вступні випробування. Заклад жодного разу не спробував з'ясувати, як саме її сліпота могла завадити навчанню там, де зір не є визначальним для засвоєння програми [26]. У справі *Enver Şahin v. Turkey*, розглянутій у 2018 році, Суд визнав порушення права на освіту через недоступність університетських приміщень для студента, який пересувався на кріслі колісному. Саме нездійснення спроби виправити нерівність за допомогою диференційованого підходу, зазначив Суд, може становити порушення статті 14 Конвенції [27].

У справі *G.L. v. Italy*, розглянутій у 2020 році, відсутність спеціалізованого супроводу дитини з аутизмом протягом двох років

навчання Суд визнав порушенням позитивного обов'язку держави забезпечити рівні можливості для осіб з інвалідністю. Практика Суду при цьому підтверджує, що обсяг цього обов'язку залежить від обставин і не є безмежним [28]. У справі Т.Н. v. Bulgaria, розглянутій у 2023 році Суд встановив, що стаття 14 Конвенції вимагає розумного, а не всіх можливих коригувань незалежно від їхньої вартості [29]. Порушення не було встановлено у справі Stoian v. Romania, розглянутій у 2019 році [30], адже органи влади здійснили пристосування в межах наявних ресурсів і дискреційних повноважень держави, не позбавивши дитину доступу до освіти повністю. Науковці зазначають, що це рішення ухвалив комітет у складі трьох суддів, а не палата, і в коментарях до наступної справи G.L. v. Italy прямо зазначається, що Суд відійшов від підходу, застосованого в Stoian, повернувшись до логіки, закладеної в Çam та Enver Şahin [31].

У Загальному коментарі № 4 щодо права на інклюзивну освіту, прийнятому в 2016 році на розвиток статті 24 Конвенції Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю наголошує на потребі незалежних механізмів моніторингу за відповідністю наданих пристосувань потребам осіб з інвалідністю, а також на потребі доступних процедур розгляду скарг для випадків, коли учні з інвалідністю або їхні сім'ї вважають надане пристосування недостатнім [32].

Спільна риса практики Європейського суду з прав людини і підходу Комітету ООН полягає в індивідуалізованій оцінці пропорційності тягара стосовно конкретної особи, закладу і обставин справи, а не в застосуванні абстрактного, наперед визначеного стандарту. Саме таку індивідуалізовану оцінку, як показано вище, нещодавно запровадила Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження принципів, критеріїв і меж розумного пристосування та універсального дизайну» [17] для сфери працевлаштування осіб з інвалідністю. В освіті влаштовано принципово інакше. Субвенція на надання державної підтримки розподіляється за формулою, яка враховує загальну кількість осіб з особливими освітніми потребами та рекомендацій їм рівень підтримки в межах регіону, а не результат індивідуальної оцінки тягара для конкретного закладу освіти.

Висновки. Результати проведеного дослідження дають підстави для таких висновків. Право на освіту особи з інвалідністю нерозривно пов'язане із заборобою дискримінації, оскільки відмова в розумному пристосуванні визнається формою дискримінації за статтею 2 Конвенції про права осіб з інвалідністю. Українське законодавство закріплює саму категорію розумного пристосування, однак жоден нормативно-правовий акт у сфері освіти не встановлює критеріїв, за якими можна оцінити, чи є конкретний обсяг наданого пристосування достатнім для конкретної дитини. Індивідуальна програма розвитку визначає перелік послуг, потрібних дитині, проте фактичний обсяг цих послуг залежить від квотного бюджетного розподілу ресурсу, а не від індивідуалізованої оцінки її потреб. Поширення індивідуалізованого тесту пропорційності тягара, розробленого у практиці Європейського суду з прав людини, дозволило б оцінювати обсяг розумного пристосування стосовно конкретної дитини та закладу освіти.

Література:

- Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.06.2026).
- Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII (у редакції Закону України від 15.01.2025 № 4219-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 03.06.2026).
- Андрусишин Б. І. Освітнє право України: деякі дискусійні проблеми. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 18: Економіка і право. 2010. Вип. 12. С. 3–18.
- Валєєв Р. Г. Освітнє право України: навчальний посібник. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. 287 с.
- Іваній О. Принципи рівності, недискримінації та толерантності в реалізації права на освіту дітьми з особливими освітніми потребами. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 8 (92). С. 390–401. DOI: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2019.08/390-401>
- Магдаліна І. В. Особливості реалізації освітньої функції держави шляхом надання освіти особам з особливими освітніми потребами. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. Випуск № 01, частина 2. С. 264–270. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.42>
- Федорович І. Розумне пристосування. Від теорії до практики. Київ: Фонд імені Фрідріха Еберта, Представництво в Україні, 2017. 34 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13736.pdf> (дата звернення: 03.06.2026).
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю: Закон України від 15.01.2025 № 4219-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4219-20#Text> (дата звернення: 03.06.2026).
- Тітко Е. В., Мусієнко К. О. Дотримання принципу розумного пристосування для осіб з інвалідністю як складова протидії дискримінації: міжнародні стандарти та правове забезпечення в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. Випуск № 02, частина 3. С. 365–378. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.3.51>
- Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 03.06.2026).
- Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.2021 № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-п#Text> (дата звернення: 03.06.2026).
- Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.02.2026 № 129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-2026-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.06.2026).
- Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-р#Text> (дата звернення: 03.06.2026).
- Деякі питання надання компенсації фактичних витрат за облаштування робочих місць/місць провадження господарської діяльності/незалежної професійної діяльності для осіб з інвалідністю: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2023 № 893. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2023-п#Text> (дата звернення: 04.06.2026).
- Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006, ратифікована Законом України від 16.12.2009 № 1767-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 04.06.2026).
- Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996, ратифікована Законом України від 14.09.2006 № 137-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 04.06.2026).

17. Про затвердження принципів, критеріїв і меж розумного пристосування та універсального дизайну: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.12.2025 № 1673. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-pryntsyviv-kryteriiv-i-mezh-rozumnoho-prystosuvannia-ta-s1673171225> (дата звернення: 05.06.2026).
18. Рим О. М. Розумне пристосування робочого місця: виклики і перспективи правового регулювання. Актуальні проблеми приватного та публічного права: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 96-річчю від дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора О.І. Процевського (м. Харків, 28 березня 2025). м. Харків, 2025. С. 42–44. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4977a5c5-ea0e-4048-861b-97d8bf26b0c0/content> (дата звернення: 04.06.2026).
19. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. General comment No. 6 (2018) on equality and non-discrimination. CRPD/C/GC/6, 26 April 2018. URL: <https://docs.un.org/en/CRPD/C/GC/6> (дата звернення: 05.06.2026).
20. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/78/oj/eng> (дата звернення: 05.06.2026).
21. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 05.06.2026).
22. Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.02.2017 № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/88-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.06.2026).
23. Ставничка Н. О., Нагорняк С. В. Розумне пристосування в системі інклюзії та сталого розвитку: правові та управлінські аспекти. *Вісник науки та освіти*. 2026. № 4(46). С. 4419-4429. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-4\(46\)-4419-4429](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-4(46)-4419-4429) (дата звернення: 04.06.2026).
24. Рішення Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 05.03.2018 у справі № 607/11311/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73028921> (дата звернення: 04.06.2026).
25. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 21.11.2019 у справі № 760/13404/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86276562> (дата звернення: 04.06.2026).
26. Case of Çam v. Turkey, no. 51500/08, ECHR, 23 February 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-161149%22%7D> (дата звернення: 05.06.2026).
27. Case of Enver Şahin v. Turkey, no. 23065/12, ECHR, 30 January 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-180499%22%7D> (дата звернення: 05.06.2026).
28. Case of G.L. v. Italy, no. 59751/15, ECHR, 10 September 2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-204685%22%7D> (дата звернення: 05.06.2026).
29. Case of T.H. v. Bulgaria, no. 46519/20, ECHR, 11 April 2023. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-224076%22%7D> (дата звернення: 05.06.2026).
30. Case of Stoian v. Romania, no. 289/14, ECHR, 25 June 2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-194062%22%7D> (дата звернення: 05.06.2026).
31. Spinoy M., Willems K. Substantive equality as the driving force behind reasonable accommodations for pupils with disabilities: the case of G.L. v. Italy. Strasbourg Observers, 1 October 2020. URL: <https://strasbourgobservers.com/2020/10/01/substantive-equality-as-the-driving-force-behind-reasonable-accommodations-for-pupils-with-disabilities-the-case-of-g-l-v-italy/> (дата звернення: 06.06.2026).
32. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. General comment No. 4 (2016) on the right to inclusive education (article 24). CRPD/C/GC/4, 2 September 2016. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-4-article-24-right-inclusive> (дата звернення: 05.06.2026).

Lasko I. The scope and proportionality of reasonable accommodation in educational services for persons with special educational needs

Summary. The article examines the concept and content of reasonable accommodation in educational services for persons with special educational needs in Ukraine. It is substantiated that reasonable accommodation is a category that determines the actual realisation of the right to education for persons with disabilities, since it is simultaneously an element of the principle of non-discrimination and a construct defining the scope of educational services provided to a specific individual. It is shown that, under Article 2 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, denial of reasonable accommodation is recognised as a form of discrimination, and a similar approach was previously applied in European Union law concerning the employment of persons with disabilities. The normative consolidation of this category in Ukrainian legislation is analysed, which is general in character in the Law of Ukraine “On Education”, is detailed in subordinate acts governing inclusive education, and acquires specific content in the Law of Ukraine “On the Fundamentals of Social Protection of Persons with Disabilities in Ukraine”. Domestic case law is analysed, confirming that Ukrainian courts establish only the fact of providing accommodation without examining whether its scope corresponds to the child’s actual needs. It is established that, since 1 January 2026, an individualised proportionality test for the burden already operates in Ukrainian law in the field of employment of persons with disabilities pursuant to Article 17-1 of the Law of Ukraine “On the Fundamentals of Social Protection of Persons with Disabilities in Ukraine” and Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1673, whereas no analogous regulation exists in education. The role of the individual development programme is clarified as a legal instrument that translates the abstract duty of accommodation into a defined list of educational services required by a specific child. Based on an analysis of the case law of the European Court of Human Rights, including the cases of Çam v. Turkey, Enver Şahin v. Turkey, G.L. v. Italy, T.H. v. Bulgaria, and Guberina v. Croatia, as well as General Comments No. 4 and No. 6 of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities, it is demonstrated that the scope and content of reasonable accommodation depend on the specific circumstances of each case, and their assessment requires an individualised approach. A proposal is formulated to extend an individualised proportionality test to the sphere of education, depending on the needs of the child.

Key words: right to education, educational services, scope of educational services, reasonable accommodation, prohibition of discrimination, persons with special educational needs, proportionality of burden, education legislation.

Дата першого надходження статті до видання: 19.06.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.07.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 10.09.2026

Стаття поширюється на умовах
 ліцензії відкритого доступу
 (CC BY 4.0)